

Ikbal Smajlović, MA

POGURENA LEĐA POD SEPETIČEM CRNOG ŽIVOTA (Socijalna problematika u *Haldi* Derviša Imamovića)

Sažetak

Pitanja svekolike socijalne problematike koja je stidno najavio u svojim dramama, Imamović će potpuno razgoliti i predstaviti u „Haldi“. Isprva pisana u formi reportaža i zapisa, a potom prerađena u pripovijest, koja je u nastavcima izlazila i u više časopisa, predstavlja nam onu drugu, ružniju, mračniju i strahom, siromaštvom i borbom za preživljavanje napaćenu stranu društva. Tako se zrcali slika kasabe sa njenim svakodnevnim, ali itekako kompleksnim, problemima i odnosima, koja se guši u dimu, nepravdi i siromaštvu. Kao i u romanima "Granit" i "Crveno proljeće", i ovdje je akcenat usmjeren na kolektiv, a ne na pojedinca.

Ključne riječi: socijalna literatura, angažirana književnost, Halda, klasne razlike, kolektiv, ideologija

Uvodne napomene

Derviš Imamović (1913 – 1994) zenički je pjesnik, pripovjedač, dramatičar i romansijer iz plejade bh. autora s početka XX stoljeća. Bio je vrlo zanimljiva ličnost sa širokim poljem interesiranja – brijač po profesiji, kasnije fotograf i laborant, prevoditelj, urednik i saradnik u brojnim časopisima, revolucionar i borac. Neki od novina, časopisa, listova i društava sa kojima je sarađivao su: „Novi Behar“ (1932 – 1933), „Danica“ (1932), „Gajret“ (1933), „Zeničanin“ (1933), „Stožer“ (1934), „Putokaz“ (1937 – 1939), „Zadrugar“ (1964), „Oslobođenje“ (1964), „Naša riječ“ (1966 – 1967) itd. Važno je istaknuti da je bio glavni i odgovorni urednik u časopisu *Zeničanin*, prvom liberalnom zeničkom glasilu, kojeg je pokrenuo zajedno sa J. Ozmom koji je bio vlasnik i finansijer.

U književnosti se javlja 1932. godine kada pobjeđuje na „Gajretovom“ književnom konkursu s dramom *Dekret* koja govori, kako i sam njen podnaslov pokazuje, o muslimanskoj porodici u vrijeme tranzicije i teških socijalnih katarzi. Na sličan način i o sličnim temama pisali su tada i brojni drugi, pretežno bošnjački pisci, pokušavajući pronaći svoju mjesto i ulogu u krajnje kompleksnim društveno-političko-književnim uvjetima te se priključiti modernim poetskim strujanjima na temelju tradicije i kulturnog naslijeđa. Imamović je čitav svoj život posvetio borbi za Slobodu i klasnu pravdu i jednakost, odnosno za prava potlačenih i ugroženih, naročito radnika, te osim direktnim ličnim angažiranjem na socijalno-političkom planu, on nastoji da i kroz svoja djela utiče na „osvješćivanje“ naroda. U profiliranju njegove ličnosti, ali i književnog ukusa, djelovanja i stvaranja, po osobnom priznanju, naročito je utjecala brojna literatura regionalnih i svjetskih književnika koja se ticala socio-klasne nepravdi, društvenog uređenja i jednakosti, odnosno koja je bila marksistički opredijeljena. Teme njegovih djela uglavnom subile slike iz radničkog života, socijalnog života, društvenih nepravdi i dr. koje se događaju pod „nenarodnim“ režimom. Dakle, Imamović svojim temperamentom i karakterom, kao i književnim djelovanjem i ukusom, bar u svojoj prvoj fazi, pripada onoj poetskoj

tendenciji u književnosti XX stoljeća koju nazivamo socijalnom književnošću¹. Čitava ta poetika bazira se na nastojanju da i sama književnost bude društveno angažirana, da budi revolucionarni duh i svijest. Pod lupu stavlja običnog čovjeka, radnika i seljaka, profilirajući ga u glavnog junaka, prikazujući njegov neravnopravan položaj, njegovo eksploatiranje i tako kritizira građansku klasu suprotstavljajući joj proleterski moral i humanost i prezentira nove vrijednosti socijalističkog društvenog uređenja, bez ustručavanja u političkoj tendencioznosti. Lj. Đorđević dokazuje da se tako nije pridavao značaj ni talentu ni originalnosti već je bilo važno čemu to književno ostvarenje služi. Estetika, dakle, ostaje u drugom planu, a sve se bazira na historijskom materijalizmu. Poetičke nedostatke, kojih je svjestan i sam Imamović, pravda teškim socio-političkim prilikama, strahom od hapšenja i progona, nemogućnošću upoznavanja sa stranom literatutom i brušenju talenta, kao i želji da se društvenom angažiranošću književnosti postignu konkretni ciljevi makar i na uštrb njene ljepote i vrijednosti u poetičkom smislu.

Socijalna problematika u *Haldi Derviša Imamovića*

Pitanja svekolike socijalne problematike koja je stidno najavio u svojim dramama Imamović će potpuno razgoliti i predstaviti u *Haldi*. Isprva u formi reportaža i zapisa, a potom prerađena u pripovijest, koja je u nastavcima izlazila i u više časopisa, ona zrcali onu drugu, ružniju, mračniju i strahom, siromaštvom i borbom za preživljavanje napaćenu stranu društva čije su nedaće i potrebe marginalizirane i bez volje odgovornih da ih riješe. Ne čudi onda ni činjenica da je ubrzo poslije štampanja i konačno cenzurirana i zabranjena 1939.

Priča prati skupinu mladića (*Ibro, Pero, Avdica, Salkica, Mačak, Mujo...*) koji se snalaze na razne načine kako bi preživjeli i svojoj porodici obezbijedili osnovna sredstva za život. Treba istaknuti da je i ovdje, kao i u *Granitu* te *Crvenom proljeću*, Imamovićevim romanima, akcenat na kolektivu, a ne na pojedinim likovima. Zato i ne možemo izdvojiti jednog lika koji bi na sebe preuzeo ulogu glavnog junaka, čime se upravo potencira i naglašava općenitost i ozbiljnost svekolike socio-političke problematike, a što se opet posve uklapa u Imamovićeve idejne tendencije i ukupni i dominantni poetički obrazac. Već na samom početku oslikava se ozbiljnost i napetost položaja i stanja u kojem se nalaze – ukupna zategnutost i preosjetljivost odnosa predstavljena je kao krajnja i nužna borba između života i smrti, pa i poređenje te skupine *zadržljale i gladne djece sa vojskom koja zauzima brdo*, koje im gori pod nogama i simbolički i doslovno, nije nimalo neumjesna niti slučajna.

Ma šta, sunce ih spržilo – zareza Ibro – hoće li oni da mi krepavamo od gladi, ili da njih ubijamo pa da žderemo. Materi svojoj neka zabranjuju, a meni zabraniti neće – krenu Ibro uz goruće brdo. Za njim pođe još jedan, pa još dvojica, još trojica, petorica, desetorica... Izgledalo je kao da vojska zauzima neko brdo. Pod nogama je gorio upaljen ugalj i širio nepodnošljive plinove. (Imamović 2004: 21)

Podijeljenost po principu oni – mi, odnosno naše – njihovo akcentira nedvosmisleni i gotovo nepomirljivu društvenu dihotomiju koja se bazira na konceptu moći i vlasti koju garantira samo imovinsko-finansijski element. Tako uspostavljen i organiziran sistem odnosa, po prirodi stvari, zanemaruje sva estetsko-moralna načela (dakle, i osjećaj za pravičnost,

¹ Detaljniji pregled i karakteristike jugoslovenske i bosanskohercegovačke književnosti (time i pokreta socijalne literature) pogledati u: Gajević (1991), Rizvić (1980), Tutnjević (1982), Vučković (1991). Izvori navedeni u Literaturi.

pravdu, jednakost, humanost i sl.) i dijeli jedan te isti socijalni korpus na dva antagonistička tabora koja jedan u drugom vide stalnog i direktnog neprijatelja i opasnost, zanemarujući i brišući sve sličnosti, odnosno zajedničke karakteristike i odrednice. Ta borba, s jedne strane, za goli život i egzistiranje, a s druge strane, za odbranu i očuvanje stečenog, briše smisao o očuvanju humanosti, zajedništva i kolektivnog dobra i vlasništva, tražeći neprestano krivce i/li izdajnike, makar i u svojim redovima.

Baš mene briga zašto je njoj ime Halda. Nama je glavno da se na njoj može nešto ubrati. A kad bi oni kenjci dolje na „Triglama“ bili pametniji, pustili bi malo više dobrog ćumura. Jest, vražiju mater, pustili bi oni njega, nije im ćačevina da ne kapa nad njima oko nadglednika. (isto)

Imamović već ovim uvodnim naznakama otkriva svoja književna interesiranja koja dodatno razrađuje uvođenjem novih i sličnih motiva opredjeljujući se za književnost koja će biti i socijalno angažirana. S. Tutnjević (1982), govoreći o socijalnoj prozi između dva rata, razlikuje konceptualno tri kategorije socijalnih pisaca – prva skupina koja tretira socijalna pitanja kao dio univerzalnog zanimanja za život; druga koja pretstavlja pokret socijalne literature bazirajući se prvenstveno na klasnim razlikama, i treća koja je bliska tom pokretu, ali ne i njegov direktni dio. Tretirajući klasne razlike i podijeljenost, uz pomenute slične i bliske motive koje uvodi i razrađuje kroz ovo djelo, Imamović se može svrstati u pokret socijalne literature između dva rata.

Tim golobradim ćumurašima oduzeto je bezbrižno djetinjstvo i ti mali ljudi bili su primorani da preko noći igru i razbibrigu zamijene odgovornom brigom za sebe i svoju porodicu, iz dana u dan. Budući da se insistira na izrazitom kontrastu između okrutnosti zbilje i njene bestijalnosti, s jedne strane, i bespomoćnosti, nevinosti i napaćenosti djece, s druge strane, impliciranjem komentara ili, recimo, nizanjem pridjeva koji sugeriraju subjektivni stav i vlastite simpatije, otkrivaju se i određena „proklizivanja“ i „iznevjeravanja“ pozicije objektivnog pripovjedača koja nam ukazuje na nedvosmisleni socijalnu angažiranost teksta.

Na vrhu Halde ćumuraši odahnuše. To je gomila poderane, nedorasle, zakržljale i gladne djece. To su sinovi poginulih ili penzionisanih rudara, čija penzija nije dovoljna ni da kupe kukuruzna brašna da održe svoj goli život. To su mali stvorovi ispaćeni i pogrbljeni od teških sepeta, stvorovi koji vuku taj crni kamen na svojim kržljivim leđima sa Halde u grad i iz grada na Haldu. Tako svaki dan. (isto, str. 22)

Iako još itekako mladi, oni su izgubili sve osobine karakteristične za djecu njihovog uzrasta. Oni se više ne zanimaju stvarima kojima i njihovi vršnjaci i ne pričaju kao oni niti o istim temama. Oni i rade i govore i razmišljaju već kao stari ljudi.

Ma šta tu brabonjaš, je li? Idi kući i brabonjaj svojoj ženi. Nismo mi ovdje došli na teferič nego od puste muke. Koji si ti bog! Ćumuraši to dobro znaju, oni to znaju i kazati, i pametno, kao stari. (str. 23)

Bez vlastite krivice i bez mogućnosti i prava da sami biraju svoj put, oni su školske klupe zamijenili teškim radom i sepetima kojima ih je opteretio život pogrbivši im nejak a dječija leđa.

Jer Ibro je bio najjači, a Pero najpametniji. Njemu je trebalo samo još dva mjeseca i svršio bi osnovnu školu, za razliku od ostalih koji su pokušavali, upisivali se ili uopšte ne, jer njihovi očevi nisu trpjeli škole i nisu htjeli da im se djeca „povlaše“. Ukoliko je neki dospjevao u školu, njemu je bio privlačniji sokak i prljavi drugovi, jer su se u školi učenici

dijelili na fino obučene i poderane. Poderani su bili maltretirani, ponižavani i progonjeni, dok su oni fino obučeni bili privilegisani čak i kod podvornika. (str. 24)

Kao u *Dekretu*, Imamović i ovdje izdvaja problem školovanja i odnosa naših ljudi prema njemu uviđajući u tome jedan od ključnih društvenih problema. Također, insistira na ponavljanju istog motiva – da se djeca *ne povlaše*. Time propituje i suprotstavlja se tradiciji i njenim zadatostima i apsurdnostima. Sve ovo dodatno otežava markiranjem podjela po finansijskom i klasnom osnovu u društvu i netrpeljivošću između takvih antipoda. Dakle, ni škola nije prostor koji briše razlike, koji oplemenjuje i miri. Ona, kao dio sistema, postaje oruđe indoktrinacije, odnosno materijaliziranja i kanoniziranja vladajuće ideologije. Podjele i razlike nisu rezervirane samo za odrasle nego se „uče i usađuju“ od „malih nogu“ da bi kasnije samo postale snažnije, opasnije i očitije.

Sve to stvara jedan „savršeni“ krug društvenih nepravdi, nebrige, bijede, propasti i bezizlaza koju Imamović sublimira u priči o *Peri*, oslikavajući svu ozbiljnost i tragiku u kojoj se društvo nalazi.

Pero se nakašlja i, valjda, po stoti put poče svoju staru priču: kako su ga u školi svi gnjavili što nikada nema teke, knjige i ostalog pribora. Kod kuće je plakao i molio, ali uzalud. Ili nisu imali ili mu nisu dali, on ne zna, ali zna samo to, da je svaki put dobijao po koji šamar. To mu je dozlogrdilo i on jednog dana, kada mu se pružila prilika, iz učiteljičine tašne ukrade dvadeset dinara. Uhvate ga i, zatim, izbace iz škole. Kad je završio priču, on svojski otpljunu u stranu i bijaše zazinuo da, po svoj prilici, nešto krupno skreše, ali neko viknu: - Druga partija! (str. 24)

Zanimljiv je i lik *Mačka*, spretnog dječaka koji se mogao uvući gdje god poželi i „podići“ namirnice kada ga pazar od rada na Haldu nije mogao najesti i zadovoljiti. On je čaršijski lopovčić kojeg je takvim načinio težak život, primoravši ga da prepozna i iskoristi sve svoje sposobnosti kako bi preživio. On je tragična posljedica društvenog stanja, iako je njegova narav dobra i neiskvarena. Krade da se najede, a sve je spreman podijeliti i sa svojim kolegama.

Jednog dana je pokušao Mačak, ali ga opazili. Vrištao hvatajući se za guzicu. On se uvuče u kuću gdje su sve brave zaključane i gdje se svaka sitnica čuva kao oko u glavi, pa podigne, sir, maslo, jaja, hljeb i sve što mu se dopadne, i do sada ga niko nije uhvatio, a na Haldu se nije mogao prokrasti. (str. 34)

Aman, ja nemam svoje kuće – stao Mačak pred policajca da objašnjava, a bale mu cure niz bradu i iz musavog i crnog lica žagre da lukava oka. – Kuda ću ja? (str. 35)

Vi malo prohodajte. Idem ja malo hadži Salihagi.

Nemoj opet njemu. Jučer si bio.

Idem baš njemu, jučer je bio pazar, nakupovao je svega – i odskakuta. (isto)

Vadio je iz njedara, iz džepova, iz nogavica, ispod pazuha, iz gaća. Čumuraši su drugarski dijelili i davili se sirom, pitom, pečenim mesom, halvom. Sve se to jelo bez reda i rasporeda. Kako što je dolazilo pred njih, tako se i jelo, zapravo ne jelo, nego žderalo i neprožvakano proždiralo. (str. 36)

Pored tegoba i siromaštva, sve likove povezuje i Halda – brdo gdje se bacaju rudokopski ostaci čumura, na kojoj oni traže i skupljaju dobar ugalj među tim otpacima da bi ga poslije prodali i štogod ušćarili. Njeni otrovni plinovi zapaljuju se u dodiru s vazduhom i predstavljaju konstantnu opasnost po život, direktnu i indirektnu.

Provaljuju u njihova nejaka pluća plinovi tog gorućeg brda, koje iz dana u dan, iz godine u godinu, gori, dimi se i smrdi, i truje ćumuraše što svakog dana s tim dimom i smradom gmižu i poskakuju preskačući preko duge, visoke i široke Halde. (str. 22)

Baš, majku mu milu, gadno grize. Evo, ja sam obikao, ali, opet, kao da me neko uhvatio za vrat, a kad hraknem, hrakotina crna kao zift. (str. 21)

Dakle, to je mjesto koje za njih predstavlja, s jedne strane, i posao i život i nadu i hljeb, ali također, s druge strane, i mučenje, opasnost i smrt. Istovremeno, Halda ih truje, guši i ubija, ali ih, paradoksalno, i hrani i drži na životu. Koliko je ona njihov pakao, propast i prokletsvo, toliko je ujedno i njihov spas, nada i dar.

Tako oni nekad iščekuju po čitav dan partiju za partijom, a taj prokleti sepetić nikako da se napuni. Kad se napuni, taj crni kamen uzimaju na leđa i prte sa Halde glibavim, sniježnim, smrznim i neravnim puteljcima. Stenju pod tim sepetima i jezikom dobavljaju znoj sa gornje usne, kunu, psuju, bogoraju. Tako s dušom u nosu stižu u grad i nude taj crni kamen, koji „kao luč gori“, Kao samo staklo“, „Evo, pogledaj, sve ti je do dna takav, nisam ja to samo zamastio“. I kad se konačno utraپی taj ćumur, dobiju kao protuvrijednost svega tri dinara. Bez razmišljanja krene se prema pekari i kupuje „jedan bocman za tri dinara“. Onda kući. Kod kuće se taj „bocman“ lomi na dvoje, na troje, na četvero... (str. 24 i 25)

Ovako u mraku izgledala je Halda kao neka velika baklja. Jezici plamena su visoko lizali talase jutarnje magle, a dim kao da je produžavao skoro okomite linije tog gorućeg brda i izgledalo je kao da je do neba doseglo. (str. 26)

Ćumuraši i nemaju druge opcije i ne smiju dozvoliti da izgube i taj ilegalni rad na Haldi. Zato će svaki pokušaj da im se zabrani prilazak i skupljanje uglja biti ne samo podsjećanje na sve nedaće nego i vid direktnog ugrožavanja njihove egzistencije. A očajnici su u takvim prilikama najopasniji i spremni na sve.

Najednom, pljuska pade na Ibrin obraz. Ibro poskoči i zari nokte inženjeru u lice. On ga odgurne, sagne se za kamen, a za njim se sagne još pedeset leđa. Kamen zviznu. Inženjer se uhvati za prsa, a onda poleti prema Ibri. U taj čas zviznu još jedan kamen, drugi, treći... Inženjer se uhvati za noge, za rame, za glavu... Počne da razmahuje šakama, ali dohvatiti nije mogao nikoga. Ćumuraši su sipali kamenje na njega. A kad vidje da će ga dječurlija pretući i zakopati u kamenje, poče đipati i bježati preko Halde. Kamenje je sve više zviždalo po njemu, iza njega i oko njega, i inženjer Foht se sve jače i očajnije džilitao. (str. 23)

Mujina pogibija na Haldi pokazuje svu strahotu i opasnost s kojom se ti mali radnici svakodnevno susreću. Imamović tako pojačava društveni kontrast, spajajući dvije „prirodno daleke“ kategorije – djecu i smrt, čime kulminira ozbiljnost sveukupne tragedije i nepravde.

Da, to je bio Mujo. On je bio sklupljen u klupče oko vatre koja je pred njim gorjela, iz koje se dimili plinovi. On je došao ranije od drugih, ali još nijedna vagoneta nije bila došla i on je privilegao da se malo ogrije na toj vatri. Omamljiva toplota Muji je dala jorgan i topli dušek i- on je zaspao. Ugljični monoksid i dioksid zagrlio je Muju i on je sanjao... A onda je san bio prekinut, jer ga nije više imao ko primati. Mujo je bio mrtav. (str. 27)

Svikli su se oni na sve i teško ih više šta može iznenaditi i uplašiti. I prisustvo smrti koja im stalno dahće za vratom i palaca svojim vatrenim jezikom postala je uobičajna pojava od koje se više i ne strahuje.

To da oni Muju već počinju zaboravljati, razlog je u tome što taj Mujo nije prvi. Prije Muje njih je osvanulo onako mrtvih na Haldi na desetak i zato to više nije nikakvo čudo. Kad se sazna za novu žrtvu, samo se kaže: Još jedan. (str. 29)

Ni ćimuraši, kao ni iko živ, ne mogu se naviknuti na glad, koja ih, nakon *Mujine* smrti, kad žandarmi čuvaju Haldu, tjera da nastave da rizikuju te bivaju uhapšeni. *Ibro* i *Pero* su završili u zatvoru koji je, također, predstavljen više kao skupljalište nevoljnika nego mjesto namijenjeno onim lošim i najstrašnijim članovima društva. U njemu, kao i uopće u životu, ljudi se snalaze i domunđavaju tražeći načine i „rupice“ kroz koje će im sudbina dodijeliti poneku sitnicu. Time se donekle amnestiraju greške i krivice, budući da su posljedica teškog života, nesređenosti i nepravdi, te činjenicom da se i van njegovih zidina mora živjeti protivno pravilima koje donose oni koji ne mare te ne žele i ne mogu razumjeti one druge što ne pripadaju sretnim i odabranim, bez mogućnosti izbora i bez svoje krivice.

Ti prozori su zakovani, ali ipak se nađe pokoja rupica, a ako se nađe, ona se provrti, kad je primijete onda je zakuju, oni je opet iznova vrte, i tako se to dugo ponavlja... Vrti! Zakivaj! Švercu! Dozivaj!

Sasko, imaš li cigaru?

Druže, imaš li šibicu?

Tako najednom prolazniku ispred zatvora upadne u uho neko pitanje kojim se moli. Neko nema, neko ne da, a neko i dadne. (str. 33)

Direktna osuda vlasti i sistema, odnosno njene nebrige, bahatosti, nesavjesnosti, koristoljublja, eksploatiranja i licemjerstva iskazana je u prizoru kada dječaci, satjerani u kut, radije prosipaju ćumur u jarak i blato nego da, kao što je bio slučaj s prethodnim teretom, besplatno završi u šupi sreskog načelnika, uz pokoji udarac, prijekor i psovku žandarma. To je čin pobune nevoljnika kojima ni pošten i težak rad ne garantira hljeb, to je očajni krik prkosa da bi se sačuvao bar dio ljudskog dostojanstva pored svega drugog što im je oteto ili nedostižno.

Zar da mi beremo, a da gospoda svoje debele guzice džabe griju?

Istrest ćemo ćumur!

U jarak! U blato!

I svi svukoše sepete s leđa i razasuše ćumur po jarku. A onda se izgubiše preko plotova. Žandari su i dalje vikali, ali njima ni traga nije bilo. (str. 41)

[...], jer ih slijedećih dana nije bilo na Haldi, gdje su im plinovi raskidali mlada pluća i gdje su se pekli kao u paklu, a onda poslije svega toga taj kamen tovarili na svoj leđa i vukli po nekoliko kilometara, i to da je za dva, pa makar i za jedan dinar, nego prosto i naprosto za gospodina načelnika. (isto)

Sugestivna snaga ovog prizora akcentirana je prethodnom pripremnom situacijom u kojoj žandarmi hapse pokislu i promrzlu djecu ćumuraše sprovodeći ih u red *po dva* kao najopakije zločince. Promrzli, zbunjeni i zabrinuti, na naredbu kaplara da idu desno, oni se nisu odmah mogli snaći na koju to tačno stranu što je izazvalo kaplarovu porugu i galamu. Međutim, upravo to će biti okidač kaplarovog prisjećanja da ni sam u vojsci nije mogao razlikovati strane zbog čega su mu, kao olakšicu, vezali slamu i sijeno. U tom iznenadnom kratkom poniranju u sjećanje i prošlost već naslućujemo da se gnijezdi, stasava i buja ona dugo stišavana silina osude spram svih deformiteta i neregularnosti društva i sistema; spram „tlačiteljskog“ i „nenarodnog“ režima, neukog, licemjernog, sitnošćarskog i nesavjesnog, a silnog i bahatog u istrajavanju i čuvanju povampirenih svekolikih devijacija.

Desno! – komandova kaplar. Ćumuraši se zbuniše, jer se u tom momentu nisu mogli snaći šta je desno a šta lijevo.

Mater vam glupu! Valjda znate šta je desno! – a onda je najednom taj kaplar utonuo u neko sjećanje. Po svoj prilici sjetio se kako su njemu u vojsci vezali slamu i sijeno, kako bi znao razlikovati desno od lijevog. (isto, str. 39)

Agoniji čaršije i njenih ljudi ne nazire se kraj. Naprotiv, u takvim okolnostima i socijalnim odnosima ona se samo produbljuje. A posljedice su dalokosežne i zabrinjavajuće. Iako mirišu ćevapčići i somuni, iscrpljeni i zlovoljni radnici nemaju para da ih kupe. A omladina, koja bi trebala biti zalog za bolju budućnost, potpuno je „prepuštena ulici“ da se snalazi kako zna i umije.

Ta su djeca sada potpuno „prepuštena ulici“ i Mačak im daje instrukcije kako se krade. Neki uspijevaju, a neki ni u tome nemaju sreće, pa se hvataju raznih poslova. (str. 42)

Zimsko jutro. Prolaze zgrbljeni radnici ulicama i žure na „Šikt“. Svi zlovoljna, mršava i iscrpljena lica. (str. 32)

Čaršija miriše vrućim somunima i ćevapčićima. Nosnice se instinktivno šire. U radničkim džepovima nema novčanika, a i kad bi bili, bili bi prazni. (str. 32)

Zaključak

D. Imamović bio je svestrana i zanimljiva ličnost. Konkretnom angažiranošću na društveno-političkom planu, ali i kroz svoja književna ostvarenja, bori se i zalaže za slobodu, prava i ravnopravnost potlačenih, naročito radnika. Njegov karakter i revolucionarni duh u simbiozi sa književnom senzibilnošću i kreacijom rezultiraju nastojanjima da se promijene prilike i odnosi u društvu, da se „prosvijetli“ narod, da se prezentiraju nove vrijednosti socijalističkog društvenog uređenja, bez ustručavanja u političkoj tendencioznosti. Dosta njegovih djela oduzeto je i uništeno upravo iz tog razloga. Slična sudbina zadesila je isprva i Haldu, ali se ona ipak uspjela očuvati do danas.

Govoreći o dječacima koji skupljaju ćumur, izlažući se opasnostima kako bi prehranili sebe i porodicu, Imamović se i u *Haldu* bavi socijalnom problematikom, pri čemu jasno naglašava klasne razlike i nepravde koje se odražavaju na sve sfere društvenog života i čine ga sve gorim i sve težim. Svaki novi motiv kojeg uvodi (školovanje, smrt, krađa, zatvor, licemjerstvo...) samo nijansira i pojačava osnovne idejne i poetičke tendencije. Kao i u *Granitu* te *Crvenom proljeću*, akcenat je na kolektivu, a ne na pojedinim likovima. Prema svemu kazanom možemo ustvrditi da Imamović pripada redu bošnjačkih pisaca socijalne književnosti.

Literatura

1. Gajević, Dragomir (1991), *Kulturno-istorijski okviri novije književnosti Bosne i Hercegovine (1878 – 1980)*, Institut za književnost, Sarajevo
2. Imamović, Derviš (2004), *Halda i drame*, BZK Preporod Zenica, Zenica
3. Rizvić, Muhsin (1980), *Književni život Bosne i Hercegovine između dva rata I-III*, Svjetlost, Sarajevo
4. Tutnjević, Staniša (1982), *Socijalna proza u BiH između dva rata*, Veselin Masleša, Sarajevo
5. Vučković, Radovan (1991), *Razvoj novije književnosti*, Svjetlost, Sarajevo

THE HUNCHED BACK UNDER THE BASKET OF DARK LIFE **(Social issues in "Halda" by Derviš Imamović)**

Abstract

The questions of every social problem that has been timidly announced in his plays, Imamovic will completely bicker and present in "Haldi". At first, written in the form of reportage and records, and then elaborated into a story, which was published in sequels in more than one magazines, presents us with the other, uglier, darker and fear, poverty and struggle to survive the pitiful side of society. This is how the burg is presented with its everyday, but very complex problems and relationships, which are fired in smoke, injustice and poverty. As in the novels "Granit" and "Red Spring", the focus here is directed at a collective rather than an individual.

Key words: social literature, engaged literature, Halda, collective, ideology